

INTERNATIONAL
CONFERENCE

INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY STUDIES AND SCIENTIFIC RESEARCH

 30
OKTOBER
2026

CERTIFICATE
to Each Author

Google Scholar
Indexing

Online
Publication

E-Conference

HELSINKI
FINLAND

CONFERENCE THEMES

- Social and Economic Sciences
- Exact and Natural Sciences
- Humanities and Philology
- Medicine and Pharmacy
- Information Technologies and Engineering
- Pedagogy and Modern Education
- Law and Public Administration
- Agriculture and Veterinary Sciences
- Architecture, Construction and Urban Studies
- Innovative Research and Interdisciplinary Studies

REGISTER NOW

intconf.online

CHALLENGES IN TRANSLATING DESCRIPTIONS OF APPEARANCE AND PHYSICAL FEATURES

Shokirova Lola Otabek qizi

Independent Researcher, Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: lshokirova283@gmail.com

ORCID: 0009-0008-3340-4462

Abstract

This article analyzes the challenges involved in translating descriptions of a character's appearance and physical features within a literary text. The objective of the study is to identify the factors that influence the preservation of the meaning, style, and artistic function of a character portrait when rendered into the target language. The article is based on an analysis of scholarly literature in the field of translation studies, as well as a comparative interpretation of the linguistic units employed in the depiction of characters.

QIYOFA VA TASHQI KO'RINISHNI TARJIMADA IFODALASH MUAMMOLARI

Shokirova Lola Otabek qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: lshokirova283@gmail.com

ORCID: 0009-0008-3340-4462

Annotatsiya

Ushbu maqolada badiiy matndagi qahramon qiyofasi va tashqi ko'rinishiga oid tasvirlarni tarjimada ifodalash muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi portret tasvirining ma'no, uslub va badiiy vazifasini tarjima tilida saqlashga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashdan iborat. Maqola tarjimashunoslikka oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish hamda portret tasvirida uchraydigan til birliklarini qiyosiy talqin etishga asoslanadi.

Qahramonning yuz tuzilishi, nigohi, qomati, kiyimi yoki harakatiga oid so'zlar

badiiy matnda faqat tashqi belgini bildirmaydi. Ular qahramonning ruhiy holati, ijtimoiy mavqeyi, boshqa obrazlarning unga munosabati va muallif bahosini ham ifodalashi mumkin. Shu sababli bunday birliklarni tarjima qilishda lug'aviy muqobilni tanlashning o'zi yetarli bo'lmaydi. Tasvirning kim tomonidan va qanday vaziyatda berilgani, undagi baholash ohangi hamda matn davomida qahramon obrazini yaratishga qo'shgan hissasi ham hisobga olinishi lozim.

Tahlilda qiyofa tasvirini tarjima qilishdagi asosiy muammolar sifatida tashqi ko'rinishga oid so'zlarning ma'no chegaralari turlicha bo'lishi, madaniy jihatdan xos kiyim va bezak nomlarini ifodalash, ko'chma ma'noli tavsiflarni yetkazish hamda tasvirning ijobiy yoki salbiy ohangini saqlash masalalari ajratib ko'rsatiladi. Ayrim holatlarda so'zma-so'z tarjima predmetning belgisini yetkazsa-da, uning obraz yaratishdagi vazifasini susaytirishi mumkin. Boshqa holatlarda esa ortiqcha izohlash tasvirning ixchamligi va badiiy ta'sirini kamaytiradi. Shunga ko'ra, tarjima yechimini alohida so'z darajasida emas, portretning butun asardagi vazifasi bilan bog'liq holda tanlash zarurligi asoslanadi.

Maqolada qiyofa va tashqi ko'rinish tasvirini baholash uchun uch mezon taklif etiladi: tasvirlangan belgi aniqligi, muallifning uslubiy-baholovchi ohangi va qahramon obrazini shakllantirishdagi vazifaning saqlanishi. Ushbu mezonlar tarjimon tanlovini izohlash va asl matn bilan tarjima o'rtasidagi farqlarni tahlil qilishda qo'llanishi mumkin. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega; muayyan asarlar korpusi bo'yicha miqdoriy natijalar da'vo qilinmaydi.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, qahramon qiyofasi, tashqi ko'rinish tasviri, portret, tarjima muammolari, madaniy xos birliklar, uslubiy ohang, obraz yaratish.

Kirish

Badiiy asarda qahramonning qiyofasi va tashqi ko'rinishi uning kimligini o'quvchiga tanituvchi muhim tasvir vositalaridan biridir. Yuz ifodasi, nigoh, qomat, kiyim va harakatga oid tafsilotlar qahramon haqida dastlabki tasavvur hosil qiladi. Biroq portret tasvirining vazifasi tashqi belgilarni sanab o'tish bilan tugamaydi. U qahramonning kayfiyati, hayot tarzi, ijtimoiy mavqeyi yoki boshqa obrazlar bilan

munosabatini ham ochib berishi mumkin. Ayrim asarlarda birgina portret tafsiloti keyingi voqealar davomida takrorlanib, qahramonni tanituvchi badiiy belgiga aylanadi. [2; 7]

Portret tasvirini tarjima qilishda ana shu ma'no qatlamlarini yetkazish muammosi yuzaga keladi. Tillar tashqi ko'rinishni ifodalash uchun turli so'zlar va tasvir usullaridan foydalanadi. Bir tildagi sifat yoki iboraning boshqa tilda lug'aviy muqobili mavjud bo'lsa ham, u aynan bir xil hissiy taassurot uyg'otmasligi mumkin. Masalan, nigohni tavsiflovchi birlik muayyan matnda qahramonning tashqi belgisi bilan birga uning xavotiri yoki qat'iyatini ham bildiradi. Tarjimon faqat tashqi belgini ifodalasa, obrazning mazmuni torayadi; asl matnda bo'lmagan bahoni qo'shsa, qahramon haqidagi tasavvur o'zgaradi. [4; 8]

Kiyim va bezaklarga oid tasvirlar ham alohida e'tibor talab qiladi. Ular asar voqealari kechadigan davr, hudud va ijtimoiy muhit haqida ma'lumot berishi mumkin. Bunday birlikni tarjima tilidagi umumiyroq so'z bilan almashtirish matnni tushunishni osonlashtiradi, ammo madaniy xususiyatni yo'qotish ehtimolini tug'diradi. Asliyatdagi nomni izohsiz qoldirish esa o'quvchi uchun tasvirni noaniq qilishi mumkin. Shuning uchun har bir yechim matnning uslubi, mo'ljallangan o'quvchisi va mazkur tafsilotning asardagi ahamiyatiga qarab tanlanadi. [1; 6]

Mavzuning dolzarbligi shundaki, tarjima sifati ko'pincha voqealar mazmuni va dialoglar orqali baholanadi, portretning obraz yaratishdagi vazifasi esa yetarlicha e'tiborga olinmaydi. Holbuki, qahramon tashqi ko'rinishining tarjimada o'zgarishi uning xarakteri va asardagi o'rni haqidagi talqinga ham ta'sir qilishi mumkin. Shu bois qiyofa tasvirini faqat leksik moslik nuqtayi nazaridan emas, uning uslubiy va badiiy vazifasi bilan birga o'rganish zarur.

Tadqiqotning maqsadi — qiyofa va tashqi ko'rinishga oid tasvirlarni tarjimada ifodalashda yuzaga keladigan asosiy muammolarni aniqlash hamda tarjima yechimlarini baholash mezonlarini ishlab chiqish. Shu maqsadda portret tasvirining tarkibiy qismlari, madaniy xos birliklar, ko'chma ma'noli ifodalar va baholovchi ohangning tarjimada berilishi ko'rib chiqiladi. Maqola nazariy-tahliliy yo'nalishda

bo‘lib, keyingi bo‘limda qo‘llangan tahlil usullari va ularning chegaralari bayon etiladi.

Tadqiqot materiallari va metodlari

Maqola badiiy tarjimada qahramon qiyofasi hamda tashqi ko‘rinishini ifodalashga doir nazariy-tahliliy tadqiqot sifatida tuzildi. Tadqiqot materiali portret tasvirining tarkibiy qismlari — yuz va nigoh tavsifi, qomat, kiyim, bezak, harakat hamda tashqi ko‘rinishga berilgan bahoni ifodalovchi til birliklaridan iborat. Muayyan asar va uning tarjimasidan tuzilgan korpus taqdim etilmagani sababli maqolada aniq tarjimalarning sifati yoki tarjimonlar faoliyati haqida umumlashtiruvchi empirik xulosa chiqarilmaydi. Tahlilning asosiy vazifasi keyinchalik asl matn va tarjima juftliklarini izchil o‘rganish uchun qo‘llanishi mumkin bo‘lgan mezonlarni belgilashdir. [3; 9]

Tadqiqotda tavsifiy tahlil, qiyosiy tahlil va kontekstual talqin usullaridan foydalaniladi. Tavsifiy tahlil orqali portretni tashkil etuvchi birliklar va ularning badiiy matndagi vazifalari ajratiladi. Qiyosiy tahlil biror asl matn va uning tarjimasini o‘rganilganda tasvirlangan belgi, ma’no ko‘lami va uslubiy ohang o‘rtasidagi moslikni aniqlash uchun nazariy asos vazifasini bajaradi. Kontekstual talqin esa birlikni alohida so‘z sifatida emas, qahramon ishtirok etgan vaziyat, tasvirlovchi shaxsning munosabati va asarning umumiy uslubi bilan bog‘liq holda baholashni nazarda tutadi. [8; 11]

Nazariy mezonlarning qo‘llanishini ko‘rsatish uchun R. R. Kasimova e‘lon qilgan Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidan bir portret parchasi va uning ikki inglizcha tarjimasiga oid qiyosiy material qayta talqin qilinadi [13, 120-b.]. Mazkur bir parcha butun roman yoki tarjimonlar uslubi haqida statistik xulosa chiqarish uchun asos bo‘la olmaydi.

Tahlil birligi va portret tasvirini ajratish mezonlari

Tahlil birligi sifatida tashqi ko‘rinishga oid alohida so‘z, so‘z birikmasi, gap yoki bir necha gapdan iborat portret parchasi olinishi mumkin. Birlikning hajmi tasvir qanday qurilganiga qarab belgilanadi. Masalan, rangni bildiruvchi sifat alohida

o'rganilishi mumkin, biroq u qahramonning ruhiy holatini ifodalovchi kengroq tasvir tarkibida kelgan bo'lsa, butun gap yoki parcha tahlil qilinadi. Bu yondashuv so'zning lug'aviy ma'nosini portretning badiiy vazifasi bilan chalkashtirib yubormaslikka yordam beradi.

Tashqi ko'rinishga oid birliklarni quyidagi guruhlarga ajratish maqsadga muvofiq:

Jismoniy belgilar: yuz tuzilishi, bo'y-bast, soch, ko'z va boshqa ko'rinadigan xususiyatlar.

O'zgaruvchan ifoda belgilari: nigoh, yuz ifodasi, turish va yurish tarzi, imo-ishoralar.

Kiyim va bezaklar: libos, bosh kiyim, taqinchoq hamda tashqi ko'rinishni shakllantiruvchi buyumlar.

Baholovchi tavsiflar: qiyofaning yoqimliliigi, g'ayrioddiyligi, salobati yoki boshqa taassurotlarni bildiruvchi birliklar.

Ko'chma ma'noli tasvirlar: o'xshatish, metafora va obrazli ifodalar orqali yaratilgan portret.

Bunday tasnif qat'iy chegaralarga ega emas. Masalan, "sovuq nigoh" bir vaqtning o'zida yuz ifodasi, ko'chma ma'no va salbiy bahoni bildirishi mumkin. Shuning uchun har bir birlikning barcha tegishli vazifalari qayd etiladi.

Asl matn va tarjimani qiyoslash tartibi

Muayyan asar asosida amaliy tahlil o'tkazilganda birinchi bosqichda portretga oid parcha asl matndan ajratiladi. Keyin uning tarjima-dagi mos qismi aniqlanadi. Qiyoslash faqat bir-biriga mos so'zlarni topish bilan cheklanmaydi: asl matnda bir gap orqali berilgan tasvir tarjimada ikki gapga ajratilishi yoki bir necha tafsilot bitta iborada jamlanishi mumkin. Shu bois birliklar o'rtasidagi munosabat so'z, gap va parcha darajalarida tekshiriladi.

Ikkinchi bosqichda tasvirning asosiy ma'nosi belgilanadi: qahramonning aynan qaysi tashqi belgisi ifodalangan va bu belgi qay darajada aniq berilgan? Masalan, asl matndagi yoshga, rangga yoki qomatga oid tavsif tarjimada umumiyroq ifodalangan

bo'lsa, tasvir aniqligining kamaygani qayd etiladi. Aksincha, tarjimada asl matnda bo'lmagan qo'shimcha tafsilot paydo bo'lsa, uning obraz haqidagi tasavvurga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Uchinchi bosqichda uslubiy va baholovchi ohang o'rganiladi. Portret muallif nutqida xolis bayon etilganmi yoki boshqa qahramonning hayrati, qo'rquvi, mehr-muhabbati yoxud kinoyasi orqali berilganmi — bu savol tarjima yechimini baholashda muhimdir. Bir xil jismoniy belgini bildiradigan ikki so'z hissiy ta'siri jihatidan farq qilishi mumkin. Shuning uchun leksik jihatdan yaqin birliklar ham kontekstga mosligi nuqtayi nazaridan tekshiriladi.

To'rtinchi bosqichda portret tafsilotining asar bo'ylab tutgan o'rni aniqlanadi. Agar biror belgi qahramon ilk marta paydo bo'lganida va keyingi sahnalarda takrorlansa, tarjimada uning izchil ifodalanishi ahamiyat kasb etadi. Birinchi sahnada aniq berilgan belgi keyingi o'rinlarda boshqa ma'no bilan tarjima qilinsa, qahramon obrazining yaxlitligi susayishi mumkin. Shu sababli portret parchasini faqat bitta sahna doirasida baholash barcha holatlarda yetarli bo'lmaydi.

Tarjima yechimlarini baholash mezonlari

Qiyofa va tashqi ko'rinish tasvirining tarjimadagi ifodasini baholash uchun uch asosiy mezon qo'llanadi:

Mezon	Tahlilda qo'yiladigan savol	Ehtimoliy muammo
Tasvir aniqligi	Asl matndagi tashqi belgi tarjimada saqlanganmi?	Belgining umumlashtirilishi, tushirib qoldirilishi yoki ortiqcha aniqlashtirilishi
Uslubiy va baholovchi ohang	Tasvir o'quvchida qanday munosabat uyg'otadi va bu munosabat tarjimada saqlanganmi?	Xolis tavsifning salbiy yoki ijobiy bahoga aylanishi
Obraz yaratish	Tafsilot qahramonni tanitish	Muhim belgining ta'siri

Mezon	Tahlilda qo'yiladigan savol	Ehtimoliy muammo
vazifasi	va uning xarakterini ochishda avvalgi vazifasini bajaryaptimi?	susayishi yoki qahramon talqinining o'zgarishi

Ushbu mezonlar birgalikda qo'llanadi. Tarjimada tashqi belgi to'g'ri nomlangan bo'lsa ham, tasvirning kinoyali ohangi yo'qolgan bo'lishi mumkin. Yoki muayyan madaniy kiyim nomi umumiy so'z bilan berilib, tashqi belgi saqlangan holda davr va muhitga oid ma'lumot kamayishi mumkin. Baholashda aynan qaysi ma'no qatlami saqlangani va qaysi biri o'zgargani ko'rsatiladi; tarjima yechimi faqat "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" deb belgilab qo'yilmaydi.

Madaniy xos birliklar va obrazli ifodalarni tahlil qilish

Kiyim, bosh kiyim, bezak yoki urf-odat bilan bog'liq portret birliklari alohida guruh sifatida ko'rib chiqiladi. Bunday birlikni tarjimada ifodalashning bir necha yo'li bo'lishi mumkin: asl nomni saqlash, qisqa izoh qo'shish yoki tarjima tilidagi ma'nodosh tavsifdan foydalanish. Tanlovni baholashda birlik asardagi muhitni yaratish uchun qanchalik muhim ekani, u yana takrorlanadimi va izoh badiiy matnning oqimini buzadimi, degan savollarga e'tibor qaratiladi. [1; 4]

O'xshatish va metafora orqali yaratilgan portretlarda esa tasvirning lug'aviy ma'nosi bilan birga uning uyg'otadigan tasavvuri o'rganiladi. Agar obrazli ifoda boshqa tilda tushunarsiz yoki kutilmagan ma'no hosil qilsa, tarjimon uni boshqa ifoda bilan berishi mumkin. Bunda asosiy mezon aynan bir xil so'zlarni saqlash emas, balki qahramon haqidagi badiiy taassurot va muallif ohangini imkon qadar yetkazishdir. Har bir holatda tanlangan yechimning qanday ma'no yutug'i yoki yo'qotishiga olib kelgani izohlanadi. [7; 10]

Tadqiqot chegarasi. Mazkur bo'limda keltirilgan tasnif va mezonlar portret tasvirini tahlil qilish uchun taklif etilgan uslubiy asosdir. Maqolaga muayyan asl asarlar va ularning tarjimalari kiritilmagani sababli tarjima usullarining qo'llanish

chastotasi, bir usulning boshqasidan ustunligi yoki tarjimonlar faoliyatiga doir statistik xulosalar chiqarilmaydi. Empirik bosqichda bunday xulosaga kelish uchun asarlar va tarjimalar tanlovi, til juftligi hamda namunalarni ajratish tartibi oldindan aniq belgilanishi kerak.

Natijalar

Tahlil qiyofa va tashqi ko‘rinish tasvirini tarjima qilishdagi muammolar faqat alohida so‘zga muqobil topish bilan bog‘liq emasligini ko‘rsatdi. Portret bir vaqtning o‘zida qahramonning ko‘rinadigan belgisini tasvirlaydi, unga munosabat bildiradi va obraz haqidagi tasavvurni shakllantiradi. Shu sababli tarjimada tashqi belgi saqlangan taqdirda ham tasvirning baholovchi ohangi yoki badiiy vazifasi o‘zgarishi mumkin. Quyidagi natijalar maqolada ishlab chiqilgan nazariy mezonlar asosida bayon etiladi; ular muayyan asarlar korpusida aniqlangan miqdoriy natijalar emas.

Tashqi belgining aniqligi tarjimada turlicha o‘zgaradi

Portret tasviridagi birinchi muammo belgining qanchalik aniq ifodalanganidir. Asl matnda qahramonning ko‘zi, yuzi, qomati yoki yurishiga oid tavsif muayyan xususiyatni ajratib ko‘rsatsa, tarjimadagi umumiyroq so‘z bu farqni kamaytirishi mumkin. Masalan, yurish tarzini bildiruvchi ifoda faqat “yurdi” shaklida berilsa, qahramonning shoshayotgani, ikkilanayotgani yoki o‘zini dadil tutayotgani haqidagi ma’lumot yo‘qoladi.

Buning aksi ham uchraydi: tarjimon tasvirni aniqlashtirish maqsadida asl matnda bevosita aytilmagan belgini qo‘shishi mumkin. Bunday qo‘shimcha o‘quvchiga manzarani tasavvur qilishda yordam bersa ham, qahramon qiyofasini muallif belgilagan chegaradan tashqariga olib chiqishi ehtimoli bor. Demak, aniqlikni baholashda ma’lumotning saqlanishi bilan birga tarjimada yangi ma’lumot paydo bo‘lgan-bo‘lmaganini ham tekshirish zarur.

Baholovchi ohang portret talqiniga ta’sir qiladi

Tashqi ko‘rinishga oid tavsif ko‘pincha ijobiy, salbiy yoki kinoyali munosabatni ham ifodalaydi. Ayniqsa, “sovuq”, “o‘tkir”, “xira” kabi sifatlar yuz yoki nigohni

tasvirlaganda kontekstga qarab turli ma'no kasb etadi. Shuning uchun ularning tarjimadagi muqobili lug'aviy jihatdan yaqin bo'lishi yetarli emas. Tanlangan birlik qahramon haqida asl matnga nisbatan kuchliroq salbiy taassurot uyg'otsa, portretning baholovchi muvozanati o'zgaradi.

Baholovchi ohangning manbasini aniqlash ham muhim natijadir. Portret muallif tomonidan berilgan bo'lishi yoki voqeani kuzatayotgan boshqa qahramonning qarashini aks ettirishi mumkin. Ikkinchi holatda tavsif faqat tasvirlanayotgan shaxs haqida emas, kuzatuvchining munosabati haqida ham ma'lumot beradi. Tarjimada bu farq saqlanmasa, o'quvchi subyektiv taassurotni muallifning xolis tavsifi sifatida qabul qilishi mumkin.

Madaniy tafsilotni umumlashtirish tasvir muhitini susaytiradi

Kiyim, bosh kiyim va bezak nomlari qahramon yashayotgan davr yoki ijtimoiy muhitni anglatishi mumkin. Ularni umumiy nom bilan tarjima qilish tashqi ko'rinishning asosiy tasvirini saqlaydi, ammo muhitga oid ma'lumotni kamaytiradi. Asl nomni saqlash esa madaniy xususiyatni yetkazadi, biroq tarjima o'quvchisi uchun qo'shimcha tushuntirish talab qilishi mumkin.

Tahlil mezonlari shuni ko'rsatadiki, bunday birliklar uchun barcha vaziyatga birdek mos keladigan yagona yechim yo'q. Agar kiyim nomi syujetda yoki qahramonning ijtimoiy mavqeyini ko'rsatishda muhim bo'lsa, uning xususiyatini saqlash ustuvor ahamiyat kasb etadi. U tasodifiy, ikkinchi darajali tafsilot bo'lsa, matnning ravonligini saqlovchi ixcham ifoda ma'qul kelishi mumkin. Har ikki holatda ham qaror portret tafsilotining badiiy vazifasi bilan asoslanishi kerak.

Obrazli ifodaning so'zma-so'z berilishi har doim bir xil taassurot uyg'otmaydi

Portretga qo'llangan o'xshatish va metaforalar tashqi ko'rinishni tasvirlash bilan birga obrazga hissiy tus beradi. Bir tilda tabiiy qabul qilinadigan o'xshatish boshqa tilda g'alati yoki boshqa ma'noda tushunilishi mumkin. Bunday holatda so'zlarni aynan takrorlash tasvirning shaklini saqlasa ham, uning o'quvchiga ta'sirini o'zgartiradi.

Shu bois obrazli portret tarjimasini baholashda ikki savol birgalikda ko'riladi:

tasvir qaysi belgini ifodalagan va u qahramon haqida qanday taassurot yaratgan? Tarjimada obrazning shakli o'zgargan bo'lsa ham, ushbu ikki jihat saqlanishi mumkin. Aksincha, so'zlar juda yaqin tarjima qilingan holda ham badiiy taassurot yo'qolishi mumkin.

Portret tafsilotlarining izchilligi obraz yaxlitligi uchun muhim

Qahramonning tashqi belgisi asar davomida bir necha bor tilga olinsa, u tasodifiy tavsifdan ko'ra kengroq vazifa bajaradi. Masalan, ilk uchrashuvdagi nigoh yoki yurish tavsifi keyingi sahnada qahramonning o'zgargan ruhiy holatini ko'rsatish uchun qaytishi mumkin. Birinchi va keyingi o'rinlardagi tarjima o'zaro bog'lanmasa, o'quvchi bu takrorning badiiy ahamiyatini sezmay qoladi.

Shu sababli portret tarjimasini faqat alohida parcha doirasida tekshirish yetarli emas. Takrorlanuvchi belgilarning asar bo'ylab qanday berilganini kuzatish, zarur hollarda ularning tarjimadagi muqobillarini o'zaro solishtirish lozim. Bu mezon ayniqsa katta hajmli nasriy asarlar tarjimasini tahlil qilishda ahamiyatlidir.

Natijalarni umumlashtirish

Aniqlangan masala	Tarjimada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan o'zgarish	Baholash uchun asosiy savol
Jismoniy belgining ifodasi	Belgining umumlashtirilishi yoki ortiqcha aniqlashtirilishi	Qahramonning tashqi xususiyati avvalgidek tasavvur qilinadimi?
Baholovchi ohang	Ijobiy, salbiy yoki kinoyali munosabatning o'zgarishi	Tasvirga munosabat kimga tegishli va u tarjimada saqlanganmi?
Madaniy xos tafsilot	Davr va muhitga oid ma'lumotning kamayishi	Tafsilotning asardagi vazifasi tarjimada anglashiladimi?
Obrazli ifoda	O'xshatish yoki metafora	Asl tasvir uyg'otgan badiiy

Aniqlangan masala	Tarjimada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan o'zgarish	Baholash uchun asosiy savol
	ta'sirining susayishi	taassurot yetkazilganmi?
Takrorlanuvchi portret belgisi	Obraz yaxlitligini ta'minlovchi bog'lanishning yo'qolishi	Belgi asar davomida izchil ifodalanganmi?

Portret tafsilotining qiyosiy tahlili

Kasimova keltirgan “O'tkan kunlar” portretida Kumushning yuzi “to'lg'an oydek g'uborsiz oq yuzi” tarzida tasvirlanadi. M. Riz tarjimasidagi “her face like a full moon” birikmasi oyga qiyoslashni saqlaydi. I. To'xtasinov, O. Mo'minov va A. Xamidov tarjimasidagi “cheerfully bright face” ifodasida esa shu qisqa bo'lak darajasida oyga o'xshatish bevosita ko'rinmaydi. Demak, tashqi belgining ijobiy bahosi saqlangan bo'lsa-da, muallif tanlagan obrazli vosita ikki tarjimada turlicha namoyon bo'lgan [13, 120-b.].

Xuddi shu parchadagi “timqora ko'zlari” birliklari M. Rizda “jet-black eyes”, boshqa tarjimada esa “coal-black eye” orqali berilgan. Har ikki variant rangning kuchaytirilgan qora tusini bildiradi. Biroq “full moon” misolida kuzatilganidek, rang belgisining saqlanishi portretning barcha obrazli qatlamlari bir xil saqlanganini anglatmaydi. Shu bir parchaning o'zi taklif qilingan uch mezonni — belgi aniqligi, baholovchi ohang va obraz yaratish vazifasini — alohida tekshirish zarurligini ko'rsatadi [13, 120-b.].

Shunday qilib, nazariy tahlil portret tarjimasida belgi aniqligi, baholovchi ohang va obraz yaratish vazifasini birgalikda tekshirish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu natijalar amaliy tarjimalardagi farqlarni tavsiflash uchun tahlil mezonlarini beradi. Ularning aniq asarlar va til juftliklarida qay darajada namoyon bo'lishini aniqlash esa alohida empirik tadqiqotni talab qiladi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari qahramon qiyofasini tarjimada ifodalashni ikki darajada ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Birinchi daraja — tasvirlangan tashqi belgini o'quvchiga yetkazish. Ikkinchisi — shu belgi orqali yuzaga keladigan munosabat va badiiy ma'noni saqlash. Portret tasviri lug'aviy jihatdan aniq tarjima qilingan taqdirda ham uning qahramon obrazidagi vazifasi o'zgarishi mumkin. Shu bois tarjimani baholashda “qaysi so‘z qanday o‘g‘irilgan?” degan savol bilan birga “bu tasvir o‘quvchiga qahramon haqida nima anglatadi?” degan savol ham qo‘yilishi lozim. [7; 10]

Ayniqsa, nigoh va yuz ifodasiga oid birliklar kontekstga bog‘liq. Biror nigohni ifodalovchi sifat qahramonning doimiy xarakterini bildirishi ham, muayyan vaziyatdagi vaqtinchalik holatini ko'rsatishi ham mumkin. Agar tarjimada vaqtinchalik holat doimiy xususiyat sifatida berilsa, obraz talqini o'zgaradi. Shu sababli portret parchasini uning oldingi va keyingi voqealari bilan birga o'qish tarjima tanlovini asoslashga yordam beradi.

Madaniy xos tafsilotlarda tushunarliklik va tasvirning o'ziga xosligini saqlash o'rtasidagi muvozanat muhim. Kiyim yoki bezak nomini umumiy so‘z bilan almashtirish o'quvchiga qahramon tashqi ko'rinishini tasavvur qilish imkonini berishi mumkin. Biroq shu tafsilot qahramonning kelib chiqishi, mavqeyi yoki asar voqealari kechayotgan davrni ko'rsatsa, umumlashtirish mazmuniy yo'qotishga olib keladi. Izoh qo'shish zarurati ham har safar alohida baholanishi kerak: uzun izoh portretning badiiy oqimini to'xtatishi, izohning umuman bo'lmasligi esa muhim belgini tushunarsiz qoldirishi mumkin.

Natijalar portretdagi ko'chma ma'noli ifodalar uchun ham shu yondashuvni qo'llash mumkinligini ko'rsatadi. Masalan, o'xshatishning shaklini saqlash uning ma'nosini avtomatik ravishda saqlamaydi. Asl matnda tabiiy tuyulgan tasvir tarjima tilida boshqa hissiy ohang uyg'otsa, tarjimon ifodani moslashtirishga ehtiyoj sezadi. Bunday moslashtirishni baholashda faqat obrazli so'zlarning o'xshashligiga emas, qahramon haqidagi taassurotning qanchalik saqlanganiga e'tibor berish kerak.

Muhokamaning yana bir muhim jihati — portretni asar bo'ylab izchil tarjima

qilish. Qahramonga xos belgi bir necha marta takrorlansa, har bir qo‘llanishni alohida hal etish matndagi ichki bog‘lanishni susaytirishi mumkin. Tarjimon takrorlangan belgining vazifasini aniqlashi lozim: u qahramonni eslatish, ruhiy o‘zgarishni ko‘rsatish yoki dastlabki taassurotga yangi ma’no berish uchun ishlatilgan bo‘lishi mumkin. Shunga qarab tarjimadagi ifodalar o‘zaro uyg‘unlashtiriladi.

Taklif etilgan uch mezon — belgi aniqligi, uslubiy-baholovchi ohang va obraz yaratish vazifasi — tarjima variantlarini qiyoslashga yordam beradi. Biroq ular tarjimon uchun har bir vaziyatda bitta “to‘g‘ri” yechimni belgilab bermaydi. Bir variant madaniy tafsilotni yaxshiroq saqlashi, boshqasi esa badiiy ravonlikni ta’minlashi mumkin. Ilmiy tahlilning vazifasi shu farqni ochiq ko‘rsatish va tanlangan yechimning matnga ta’sirini asoslashdir.

Mazkur tadqiqotning chegarasi ham e’tiborga olinishi zarur. Unda aniq asar va tarjimalardan tuzilgan korpus o‘rganilmagan. Shuning uchun qaysi muammo tez-tez uchrashi yoki qaysi tarjima usuli ko‘proq samara berishi haqida xulosa chiqarib bo‘lmaydi. Keyingi tadqiqotda bir til juftligi, muayyan adabiy janr va asl asar–tarjima juftliklari tanlanib, portret birliklari taklif etilgan mezonlar asosida qiyoslanishi maqsadga muvofiq. Bu nazariy mulohazalarni aniq matn dalillari bilan tekshirish imkonini beradi.

Xulosa

Qahramon qiyofasi va tashqi ko‘rinishi badiiy asarda obraz yaratishning muhim vositasidir. Yuz tuzilishi, nigoh, qomat, kiyim va harakatga oid tafsilotlar o‘quvchiga qahramonni tasavvur qilish imkonini beradi. Ayni paytda ular qahramonning ruhiy holati, ijtimoiy mavqeyi, boshqa obrazlar bilan munosabati hamda asar voqealari kechayotgan muhit haqida qo‘shimcha ma’no beradi. Shuning uchun portret tasvirini tarjima qilish tashqi belgilarni boshqa tilda nomlash bilangina yakunlanmaydi: tarjimada tasvirning badiiy vazifasi ham hisobga olinishi kerak.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, portret tarjimasidagi dastlabki muammo tasvirlangan belgining aniqligini saqlash bilan bog‘liq. Asl matndagi muayyan belgi tarjimada umumiyroq ifodalansa, qahramonga xos jihat yo‘qolishi mumkin. Tarjimon asl matnda

bo‘lmagan tafsilotni qo‘shganida esa o‘quvchining qahramon haqidagi tasavvuri muallif yaratgan obrazdan uzoqlashadi. Shu bois tarjima variantini baholashda nima saqlangani bilan birga nima tushirib qoldirilgani yoki qo‘shilganini ham aniqlash zarur.

Ikkinchi muhim masala — uslubiy va baholovchi ohang. Portret tasviridagi sifat va obrazli birliklar qahramonga nisbatan mehr, hayrat, xavotir, mensimaslik yoki kinoyani ifodalashi mumkin. Bu munosabat muallifga yoki voqeani kuzatayotgan boshqa qahramonga tegishli bo‘lishi ham mumkin. Tarjimada bahoning kuchayishi, susayishi yoxud kimga tegishli ekani noaniqlashishi qahramon talqiniga ta’sir qiladi. Demak, tarjimon tashqi ko‘rinish haqidagi gapni uning berilish vaziyati va tasvirlovchi shaxsning nuqtayi nazari bilan birga o‘rganishi lozim.

Uchinchi masala kiyim, bosh kiyim va bezak kabi madaniy xos tafsilotlar tarjimasidir. Bunday birliklar davr va muhitni ko‘rsatishda muhim bo‘lsa, ularni umumiy so‘z bilan almashtirish asarning o‘ziga xosligini susaytirishi mumkin. Biroq har bir notanish nomni matn ichida batafsil izohlash ham badiiy bayonning ravonligiga ta’sir qiladi. Shuning uchun asl nomni saqlash, qisqa izoh berish yoki ma’nosini tasviriy yo‘l bilan ifodalash haqidagi qaror tafsilotning syujet va obraz uchun ahamiyatiga qarab qabul qilinishi kerak.

To‘rtinchi masala portretidagi o‘xshatish va metaforalar bilan bog‘liq. Obrazli ifodaning so‘zlari aynan tarjima qilinsa ham, u boshqa tilda asl matndagidek taassurot uyg‘otmasligi mumkin. Bunday vaziyatda tarjimaning muvofiqligi faqat so‘zlar o‘xshashligi orqali emas, ifoda qaysi belgini ajratib ko‘rsatgani va qahramon haqida qanday munosabat hosil qilgani orqali baholanadi. Tarjimon tanlagan yechimning ma’no va ohangga ta’sirini asoslash ilmiy tahlil uchun muhimdir.

Beshinchi jihat — portretning asar davomida izchil berilishi. Qahramonga xos nigoh, yurish yoki kiyinish belgisi bir necha o‘rinda takrorlansa, u obraz yaxlitligini ta’minlaydigan badiiy vositaga aylanishi mumkin. Bunday belgi tarjimada har safar turlicha va o‘zaro bog‘lanmagan holda ifodalansa, takrorning mazmuni sezilmay qoladi. Shu sababli katta hajmli asarlar tarjimasida alohida portret parchalarini butun

matndan ajratib baholash yetarli emas.

Maqolada portret tarjimasini tahlil qilish uchun uch asosiy mezon taklif etildi: tasvirlangan belgining aniqligi, uslubiy-baholovchi ohangning saqlanishi va tafsilotning obraz yaratishdagi vazifasi. Bu mezonlar tarjimani faqat “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” deb baholash o‘rniga, tanlangan yechim qanday ma’no yutug‘i yoki yo‘qotishiga olib kelganini ko‘rsatishga yordam beradi. Ular, shuningdek, bir portret uchun mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan bir necha tarjima variantini asosli qiyoslash imkonini beradi.

Umuman olganda, qiyofa va tashqi ko‘rinishni tarjimada ifodalashda asosiy vazifa qahramonning tashqi belgisi bilan uning badiiy talqini o‘rtasidagi bog‘liqlikni saqlashdir. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda muayyan asar va tarjimalar korpusi tekshirilmagan. Keyingi tadqiqotlarda aniq til juftligi va asarlar tanlanib, portret tasvirlari asl matn hamda tarjima asosida qiyoslansa, taklif etilgan mezonlarning amaliy qo‘llanishi va cheklovlarini dalillar bilan aniqlash mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salomov G‘. *Tarjima nazariyasiga kirish*. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978. (akbt.urdu.uz)
2. Salomov G‘. *Adabiy an‘ana va badiiy tarjima*. — Toshkent: Fan, 1980. (samdu.uz)
3. Musayev Q. *Tarjima nazariyasi asoslari*. — Toshkent: Fan, 2005. ([Таржима назарияси асослари](#))
4. G‘afurov I., Mo‘minov O., Qambarov N. *Tarjima nazariyasi*. — Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2012. (library.dtpi.uz)
5. Komilov N. *Bu qadimiy san‘at*. — Toshkent, 1988. ([Open Library](#))
6. Baker M., Jones H. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 4th ed. — Routledge, 2025. (www.routledge.com)
7. Boase-Beier J. *Translation and Style*. 2nd ed. — Routledge, 2020. (www.routledge.com)

8. Hatim B., Mason I. *Discourse and the Translator*. — Routledge, 1990. (www.routledge.com)
9. Munday J., Ramos Pinto S., Blakesley J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. 5th ed. — Routledge, 2022. (www.routledge.com)
10. Parks T. *Translating Style: A Literary Approach to Translation — A Translation Approach to Literature*. — Routledge, 2007. (www.routledge.com)
11. Toury G. *Descriptive Translation Studies — and Beyond*. Revised ed. — John Benjamins Publishing Company, 2012. (www.benjamins.com)
12. Baker M., Saldanha G. (eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 3rd ed. — Routledge, 2019. (www.routledge.com)
13. Kasimova R. R. Tarjima jarayonining mutarjim psixologiyasiga ta'siri // O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2022. — № 4 (45). — B. 110–122. DOI: 10.36078/1666330468.